

SCENARIJI POLJOPRIVREDNE POLITIKE U BOSNI I HERCEGOVINI NAKON ULASKA U EVROPSKU UNIJU

Merima Makaš*¹,

Originalni naučni rad – *Original scientific paper*

Rezime

Jasne aspiracije Bosne i Hercegovine ka ulasku u Evropsku Uniju podrazumjevaju postepeno prilagođavanje mjerama i instrumentima Zajedničke poljoprivredne politike EU u pretpristupnom periodu koji imaju za cilj pripremiti zemlju za integracije u složen institucionalni i zakonodavni sistem ZPP EU. Da bi pratili ovaj proces, izračunata je procjena ukupne podrške proizvođačima u BiH uz pomoć relativnih indikatora: TTP (Ukupni transferi proizvođačima) NRP (Nominalna stopa zaštite) i NRA (Nominalna stopa pomoći), koji omogućuju monitoring poljoprivredne politike, a na osnovu toga i procjenu usklađenosti standarda u BiH sa standardima ZPP EU-a. Izračuni su pokazali da najveće promjene se očekuju u strukturi podrške koja će ići u pravcu daljeg smanjivanja direktne podrške po outputu, jačanju plaćanja po jedinici površine/grlu stoke i ujednačavanju iznosa po jedinici mjere kao prvom koraku prema proizvodno-nevezanim plaćanjima aktuelnim danas u EU. Pored indikatora izračunata je procjena prihoda bh proizvođača nakon ulaska u EU. Simuliranjem ulaska Bosne i Hercegovine u EU dobiveni su odgovori primjene ZPP EU i mogućih implikacija primjene harmonizirane poljoprivredne politike, što bi donosiocima odluka u budućim pretpristupnim i pristupnim pregovorima moglo koristiti pri otvaranju poglavlja poljoprivrede.

Ključne riječi: *evropske integracije, ukupna podrška, scenarij, poljoprivredna politika, indikatori*

UVOD

Proces pridruživanja Evropskoj uniji u sektoru poljoprivrede zahtijeva izgradnju i jačanje institucija, usklađivanje zakonodavstva i potpunu reformu agrarne politike kako bi se postigli evropski standardi. To implicira obavezu svake buduće članice da ima efikasan mehanizam za sprovođenje i praćenje javnih politika, uključujući poljoprivrednu i prehrambenu politiku.

Vlade provode niz aktivnosti koje utiču na ciklus poljoprivredno-prehrambene politike. Direktnim aktivnostima reguliše se tržišno-cjenovna politika, dok se indirektno, putem

---

* Izvod iz doktorske disertacije. Abstract from PhD's thesis

¹University of Sarajevo, Faculty of Agriculture and Food Sciences, Zmaja od Bosne 8, 71 000 Sarajevo, BiH

* Korespondencija: m.makas@ppf.unsa.ba

intervencija u drugim sektorima i makroekonomskim odlukama, podstiču ili oporezuju poljoprivredni proizvođači. (OECD, 2010).

Bosna i Hercegovina još uvijek nije uspostavila razvijen sistem za praćenje poljoprivrednih politika. S obzirom na čvrstu opredijeljenost BiH ka integraciji u EU, postoji potreba za usvajanjem metoda koji će omogućiti kvalitetno ocjenjivanje i praćenje poljoprivrednih politika u zemlji. Kao adekvatan pristup za izračun ukupne poljoprivredne politike u BiH, odabran je OECD pristup. Ovaj metod, koji koriste razvijene zemlje, predstavlja sveobuhvatan pristup koji obuhvata kako budžetsku podršku tako i tržišno-cjenovnu podršku u svom izračunu.

Dosadašnja analiza poljoprivredne politike u BiH uglavnom je podrazumijevala budžetsku podršku proizvođačima BT (*Budgetary transfer*) (izvještaji FAO SWG, JRC, MVTEO²), ne uzimajući u obzir cjenovnu podršku tržištu MPS (*Market price support*). Razlog ovakvog načina analiziranja je deficitarna statistička baza podataka, kao kod većine zemalja u tranziciji. Međutim novija istraživanja (M a k a š, 2020) su pokazala da je izračun ukupne podrške u BiH moguć i u ovakvim uslovima što će biti predstavljeno i u ovom radu.

S obzirom na opredjeljenost BiH ka EU integracijama od izuzetne je važnosti poznavati dostignuti nivo podrške poljoprivredi i ruralnoj sredini u poređenju sa EU standarima. Kada su u pitanju budžetski transferi, da bi podaci bili uporedivi sa ZAPom predstavljeni su APM³ (*Agricultural Policy Measures*) bazom koja predstavlja kombinaciju koncepta EU, zasnovanog na stubovima politike kao osnovne polazne tačke i klasifikaciju OECD-a (Rednak i Volk, 2010). Za izračunavanje tržišno cjenovne podrške uzeti su podaci o domaćim proizvođačkim i EU referentnim cijenama i predstavljeni putem NRP (*Nominal rate protection*) indikatora (MAFAP, 2015).

Prema APM analizi tokom posmatranog perioda obuhvaćenim ovim radom (2010-2017) u budžetskoj podršci sektoru u BiH najveće učešće imaju mjere prvog stuba tržišno cjenovne i direktne podrške proizvođačima, na drugom mjestu su mjere ruralnog razvoja, a na trećem- mjere opće podrške. U strukturi mjera direktne podrške najveće učešće imaju mjere plaćanja po outputu što je EU davno napustila. Pored toga, smanjenje izdvajanja za mjere ruralnog razvoja i velike oscilacije u njihovom finansiranju iz godine u godinu ukazuju na sve veću udaljenost Bosne i Hercegovine od poljoprivredne politike EU. S obzirom na odlučnost Bosne i Hercegovine da pristupi EU, neophodno je uskladiti poljoprivrednu politiku sa ZPP EU.

Ukupna podrška u razvijenim zemljama se računa putem PSE indikatora, odnosno ukupne podrške proizvođačima. U ovom istraživanju, ukupna podrška proizvođačima u Bosni i Hercegovini je izračunata kroz pojednostavljenu metodu TTP (*Total transfer to producers*) koji je radi mogućnosti poređenja predstavljen u vidu % TTP (Erjavec *et*

---

² JRC 2016- Analysis of the agricultural and rural development policies of the Western Balkan countries, JRC- Monitoring of agricultural policy developments in the Western Balkan countries, MVTEO – Godišnji izvještaj iz oblasti poljoprivrede, ishrane i ruralnog razvoja BiH

³ APM baza podataka rezultat je projekta „Unapređenje politika poljoprivrede i ruralnog razvoja zemalja JIE u funkciji pristupanja EU“, dostupno na web stranici <http://seerural.org/>

al., 2017) kao udio ukupne podrške u vrijednosti outputa poljoprivredne proizvodnje BiH.

Na osnovu izračunate ukupne podrške putem %TTP indikatora stvoreni su uslovi za simulaciju budžeta za poljoprivredu za BiH nakon ulaska u EU i to u vidu „donje i gornje granice“ odnosno minimalnog i maksimalnog iznosa koji BiH može očekivati. Simulacijom ulaska Bosne i Hercegovine u EU analizirani su efekti primjene Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) EU i mogućih implikacija harmonizirane poljoprivredne politike. Budući da znatan dio mjera u svakoj zemlji nije u potpunosti kompatibilan sa ZPP-om, zadržavanje istih do samog pristupa EU bi moglo poslati pogrešne signale korisnicima. Stoga je racionalno i korisno postepeno prilagođavati politiku načelima i zahtjevima ZPP-a. Simulacije mogu značajno pomoći u boljoj pripremi i planiranju promjena, omogućavajući donosiocima odluka da odaberu pravi smjer reformi politike.

MATERIJAL I METODE RADA

Ukupna podrška poljoprivrednim proizvođačima prema OECD PSE pristupu podrazumjeva tržišno cjenovnu (transferi od potrošača) i budžetsku podršku (transferi od poreznih obveznika). Međutim u uslovima deficitarne statistike kakva je u većini zemalja u tranziciji, ukupnu podršku nije moguće izračunati putem OECD metoda. Stoga je razvijen TTP indikator kao alternativni metod, analogan OECD PSE, ali prilagođen nedostajućim podacima. Dok %PSE (*Producer support estimate*) predstavlja vrijednost ukupnih transfera u bruto prihodu proizvođača, %TTP pokazuje ukupnu podršku proizvođačima u ukupnoj vrijednosti poljoprivredne proizvodnje (poljoprivredni output) i, kao takav, omogućava poređenje sa EU podrškom kao i kvantitativnu analizu karakteristika i efekata mjera agrarne politike sa stanovišta proizvođača.

Matematički gledano, %TTP se može izraziti kao zbir procijenjene tržišno-cjenovne podrške izražene kroz tržišno-cjenovni diferencijal MPD^4 i ukupne budžetske podrške PSE BOT (Erjavec, 2017). Ovo se može prikazati formulom:

$$\%TTP_c = \%MPD_c + \%PSE\ BOT_c$$

$$\%MPD_c = \frac{\sum MPD_i}{\sum VP_i} * 100 = \frac{\%NRP * 100}{\%NRP + 100}$$

$$MPD_i = (PP_i - RP_i) \times QP_i$$

$$\%PSEBOT_c = \frac{\sum PSEBOT_i}{VP_c} * 100$$

$$PSE\ BOT_c = A2 + B + C + D + E + F + G$$

⁴ Tržišno cjenovni diferencijal MPD predstavlja razliku između domaće proizvođačke i referentne cijene, a nominalna stopa zaštite NRP odnos ove dvije cijene.

Gdje je

MPD= tržišno cjenovni diferencijal

PSE BOT= budžetski i drugi transferi proizvođačima

%TTP= ukupna podrška proizvođačima uvrijednosti proizvodnje

Nominalna stopa zaštite NRP je jedan od najčešćih i najjednostavnijih indikatora korištenih s ciljem praćenja efekata poljoprivredne politike podsticaja putem cijena. Zasniva se na izračunu procentnog omjera domaćih proizvođačkih i referentnih cijena, a koji mjeri distorzije uzrokovane od sektora ili intervencija za odabrane grupe proizvoda (npr cijene ili regulacija tržišta, uvozne/izvozne takse ili subvencije), distorzije koje su rezultat makroekonomske politike (npr. devizni kurs), intervencije u drugim sektorima kao i ne politički faktori (npr. neuspjeh na tržištu) (Thomson i Metz, 1998; Josling i Valdes, 2004; MAFAP, 2015).

$$\%NRP_i = \frac{PP_i}{RP_i} * 100 - 100$$

$$\%NRP_c = \frac{\sum PP_i * QP_i}{\sum RP_i * QP_i} * 100 - 100$$

Gdje je:

i = pojedinačni proizvod

c = agregatni nivo

%NPR = nominalna stopa zaštite

PP = Proizvođačka cijena

RP = Referentna cijena

QP = obim proizvodnje

NRP indikator se primjenjuje na nivou svakog pojedinačnog proizvoda kako bi se izračunao agregatni (nacionalni) NRP, što je ključno za izračunavanje ukupnog transfera proizvođačima, odnosno TTP-a.

Pored nominalne stope zaštite NRP, izračunat je i indikator opsežnije pomoći proizvođačima, nominalna stopa pomoći – NRA .

Indikator NRA predstavlja povećanje/smanjenje bruto prihoda proizvođača nastao kao posljedica provođenja mjera politike, odnosno procentualni odnos između bh tržišne cijene uvećane za subvencije i referentne cijene. NRA zapravo mjeri razliku između " podsticajne cijene outputa" i referentne cijene (Cahill i Legg, 1990; Anderson i Valdes, 2008).

$$\%NRA_i = \frac{PP_i * QP_i + PE_i}{RP_i * QP_i} * 100 - 100$$

$$\%NRA_c = \frac{\sum PP_i * QP_i + \sum PE_i}{\sum RP_i * QP_i} 100 - 100$$

Gdje je:

i = pojedinačni proizvod

c = agregatni nivo

%NRA = nominalna stopa pomoći

PP = Proizvođačka cijena

RP = Referentna cijena

QP = obim proizvodnje

PE= javni rashodi/ budžetski transferi

Za izračunavanje vrijednosti outputa u ovom istraživanju, kao osnovni izvor podataka o domaćim proizvođačkim cijenama kao i ukupnoj proizvedenoj količini poljoprivrednih proizvoda korišteni su podaci Agencije za statistiku BiH. Izuzeci su, podaci o proizvodnji mesa, koje entitetski statistički zavodi, kao ni Agencija za statistiku BiH ne prate, tako da ovi podaci predstavljaju vlastita izračunavanja⁵. Za poređenje sa domaćim cijenama uzete su referentne (svjetske) cijene EU, preuzete sa stranice Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) kao i proizvođačke EU cijene neophodne pri izračunavanju prihoda proizvođača.

Referentne cijene se izračunavaju na osnovu cijene proizvoda na međunarodnom tržištu, koja predstavlja cijenu bez uticaja domaćih politika i tržišta (FAO, 2015). Odabir referentne svjetske tržišne cijene zavisi o statusu izvoza i uvoza za svaki proizvod. Pojednostavljeno rečeno, za proizvode kod kojih je zemlja neto izvoznik, uzimaju se prosječne izvozne cijene, a kod neto uvoznih proizvoda prosječne uvozne cijene. Kako bi se omogućilo poređenje po principu "jednakog s jednakim", izbor referentnih cijena trebao bi osigurati što veću moguću uporedivost s proizvodima na domaćem tržištu (Volk, 2004). Budući da je Bosna i Hercegovina okarakterisana malim i nedovoljno razvijenim tržištem te je neto uvoznik za većinu proizvoda, uglavnom s tržišta EU, u ovom istraživanju su korištene referentne cijene EU, koje se smatraju najadekvatnijim za poređenje kod zemalja koje aspiriraju ulasku u EU (Erjavec *et al.*, 2003).

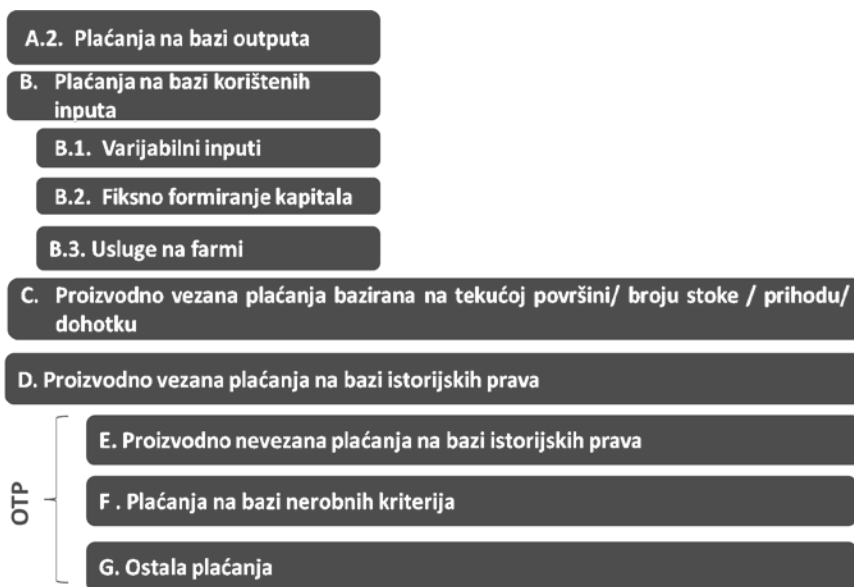
Da bi se napravila procjena zaštite poljoprivrednog proizvođača putem cijena izračunat je indikator nominalne stope zaštite (NRP), prvo za reprezentativne proizvode, a onda se na osnovu udjela tih proizvoda u ukupnoj proizvodnji, proširila procjena na nivo cjelokupne proizvodnje. Reprezentativni proizvodi su oni koji čine minimalno 70% u

⁵ Kalkulacija je urađena prema metodi Eurostata za izračunavanje bilanse mesa, a na osnovu podataka Agencije za statistiku BiH o broju živih životinja i kao i podataka Vanjskotrgovinske komore BiH o broju i količini uvezenih i izvezenih živih životinja

ukupnoj vrijednosti proizvodnje, pri čemu minimalni udio pojedinog proizvoda ne može biti manji od 1%. Na osnovu navedenog za reprezentativne proizvode u BiH uzeti su: pšenica, kukuruz, krompir, goveđe, svinjsko, ovčije i meso peradi, mlijeko i jaja koji čine od 80 – 89% ukupne bh vrijednosti proizvodnje u posmatranom periodu.

Cjenovna podrška poljoprivrednim proizvođačima, i njihovi prihodi na nivou BiH su ocjenjeni na osnovu trogodišnjeg prosjeka (2015-2017) kao reprezentativnog perioda u kojem počinje provedba nove reforme 2014-2020.

Kao adekvatni iznosi za budžetsku podršku uzeti su podaci BH APM baze podataka. S obzirom na državno uređenje BiH koje podrazumijeva entitete i distrikt Brčko, i gdje svaki entitet ima autonomnu poljoprivrednu politiku, za kvantitativnu analizu budžetske podrške poljoprivrede u BiH, korištena je zbirna BiH baza podataka za mjere poljoprivredne politike. Pri raspoređivanju mjera u okviru APM baze uzete su detaljne informacije o: iznosu transfera, korisnicima, kriterijima za provedbu, posebnim zahtjevima itd. i na osnovu svih ovih informacija je napravljen raspored mjera (Rednak i Volk, 2010). Prema OECD kriteriju mjere podrške proizvođačima (PSE) raspoređene su A2 do G kako je predstavljeno na slici 1.

Slika 1. Struktura budžetske podrške prema PSE BOT
Figure 1. Structure of budgetary support according to PSE BOT

Za potrebe ovog rada za izračunavanje budžetske podrške u BiH su uzeti podaci koji uključuju mjere (prema klasifikaciji PSE) od A2 do D odnosno mjere koje kao uslov za ostvarivanje podrške podrazumjevaju *proizvodno vezanu* proizvodnju, s obzirom da se u BiH ne provode mjere *proizvodno nevezane* podrške.

Da bi se prikazala prva okvirna ocjena promjena koje pristup i uvođenje ZPP-a donosi bh poljoprivredi urađena je analiza scenarija pomoću modela koji simulira promjene

prihoda poljoprivrednih proizvođača usljed izmjene cijena i budžetske podrške, a pri tom ne donosi promjene u obimu proizvodnje (Rednak *et al.*, 2012). Prihod za različite scenarije se računao po sljedećem obrascu:

$$R_{BH} = PP_{BH} * Q_{BH} + PE_{BH}$$

pri čemu pojedine oznake imaju sljedeća značenja:

R = prihod;

PP = proizvođačke cijene

Q = obim proizvodnje

PE = direktna plaćanja

Kalkulacija budžeta je napravljena na osnovu iznosa koji će se izdvajati u vidu direktnih plaćanja, tržišnih intervencija i ruralnog razvoja. Direktna plaćanja podrazumjevaju pojednostavljena plaćanja za sve površine (SAPS) namjenjena novijim državama članicama koje su EU pristupile nakon 2003. godine, po kojima se definiše ukupan iznos za direktna plaćanja, a zatim taj iznos dijeli sa površinama za koje se smatra da će država da konkuriše, što je učinjeno i u ovom radu.

Na osnovu budžeta, procijenjena je i ukupna podrška sektoru u okviru vrijednosti proizvodnje kao i prihodi poljoprivrednih proizvođača. Pri tome „donja granica“ (minimalno očekivane promjene) je kalkulirana na osnovu iskustva zemalja koje su pristupile EU u periodu 2004 - 2013, a „gornja granica“ (optimistično očekivane promjene) predstavlja minimalni mogući iznos koji je ostvaren pri pristupu u EU u periodu 2013-2020 godina.

Ukupna podrška TTP izračunata je u vidu četiri scenarija koji podrazumijevaju promjenu budžeta, i cijena, odnosno uzima se „donja i gornja granica“ budžeta za prvu i zadnju godinu pristupa u kombinaciji sa bh i simuliranim bh cijenama⁶, zbog pretpostavke da će sa ulaskom u EU doći do smanjenja cijena pojedinih proizvoda. Za bazni scenario uzeti su iznosi budžeta iz 2017. godine kao i vrijednosti outputa.

$$\% TTP_{BH} = \frac{(P_{BH} * Q_{BH} - P_{EU} * Q_{BH}) + PE_{BH}}{VP}$$

$$\% TTP_1 = \frac{(P_{BH} * Q_{BH} - P_{EU} * Q_{BH}) + PE_{BHU}}{VP}$$

$$\% TTP_2 = \frac{(P_{BH} * Q_{BH} - P_{EU} * Q_{BH}) + PE_{BHU}}{VP}$$

$$\% TTP_3 = \frac{(P_{BHS} * Q_{BH} - P_{EU} * Q_{BH}) + PE_{BHU}}{VP}$$

$$\% TTP_4 = \frac{(P_{BHS} * Q_{BH} - P_{EU} * Q_{BH}) + PE_{BHU}}{VP}$$

⁶ Viša cijena proizvoda u BiH smanjena je na nivo EU cijene, a oni proizvodi koji imaju istu ili nižu je zadržana

Prihod prema „donjoj/gornjoj granici“ budžeta podrazumijeva zbir vrijednosti proizvodnje po eu proizvođačkim cijenama i procjenjenog budžeta za direktna plaćanja „donje/gornje granice“ u odnosu na vrijednost poljoprivredne proizvodnje po bh cijenama i direktnih plaćanja u BiH iz 2017. godine kao osnove za poređenje.

$$\% R_{dg} = \frac{\sum(P_{EU} * Q_{BH}) + PE_{BHUl}}{\sum(P_{BH} * Q_{BH}) + PE_{BH}}$$

$$\% R_{gg} = \frac{\sum(P_{EU} * Q_{BH}) + PE_{BHul}}{\sum(P_{BH} * Q_{BH}) + PE_{BH}}$$

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Procjena ukupne podrške poljoprivrednim proizvođačima u BiH

Procjena ukupne podrške u posmatranom periodu (2010-2017) izračunata je pomoću TTP indikatora, za proizvođače u BiH i EU kako bi se utvrdila razlika u nivou, ali i u strukturi podrške. Ukupna podrška u BiH tokom posmatranog perioda imala je izražene oscilacije i kretala se od 476 miliona KM u 2010. godini do 206,4 miliona KM u 2014. godini. Pored 2014. godine kada su se desile vanredne vremenske prilike i značajno poremetile proizvodnju, a time i podršku, najmanji iznos ukupne podrške bio je u 2017. godini (289,9 miliona KM). Ovakvi iznosi ukazuju na nepovoljnu politiku za proizvođače koja umjesto da povećava, ustvari smanjuje ukupnu podršku, koja se u posmatranom periodu smanjila za čak 60%.

Većina podrške poljoprivrednim proizvođačima u BiH je zasnovana na tržišno-cjenovnoj podršci, koja se u posmatranom periodu, uz značajna variranja, kretala u prosjeku oko 223 mil KM. Budžetska podrška na agregatnom nivou također je doživjela značajne oscilacije, te je sa 141 milion KM u 2012. godini pala na 118 miliona KM u 2014. godini da bi uslijedio oporavak sa izraženim rastom podrške i u 2017. godini dostigao je 148 miliona KM.

U strukturi ukupne podrške na početku posmatranog perioda udio tržišno cjenovne politike je iznosio više od dvije trećine ukupne podrške da bi u 2017. godini odnos budžetske i tržišno cjenovne podrške učestvovao sa oko 50%, što pokazuje da se politika, iako dosta sporo, ipak mijenja u pravcu ZPP politike u kojoj budžetska podrška čini u prosjeku 86%, a tržišno cjenovna, svega 14%.

Tabela.1. Struktura podrške poljoprivrednim proizvođačima u BiH izražena ukupnom, budžetskom i tržišno cjenovnom podrškom za period 2010-2017

Table 1. Structure of support to agricultural producers in Bosnia and Herzegovina expressed in total, budgetary, and market price support for the period 2010-2017

Apsolutni indikatori	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>u milionima KM</i>								
TTP	476,0	355,7	493,5	330,0	206,4	354,3	304,3	289,9
MPD/MPS	360,9	230,1	352,4	210,2	88,0	232,7	163,9	141,8
PSE BOT	115,1	125,7	141,0	119,8	118,3	121,6	140,4	148,2
Relativni indikatori	TTP=100							
MPD/MPS	75,82	64,68	71,42	63,70	42,67	65,68	53,85	48,89
PSE BOT	24,18	35,32	28,58	36,30	57,33	34,32	46,15	51,11

Izvor: Agencija za statistiku BiH, FMPVŠ, MPŠV RS, Vlastita izračunavanja

Veće učešće tržišno cjenovne podrške potvrđuje i vrijednost nominalne stope zaštite NRP koji pokazuje viši nivo cijena poljoprivrednih proizvoda u BiH u odnosu na EU referentne cijene za oko 11% u prosjeku. Najveći stepen zaštite proizvođača putem cijena bio je u 2010. godini (20%), a najmanji u 2014. godini (4,5%). Značajno manji iznos NRP u 2014. godini je posljedica poplava koje su zadesile BiH te godine i uništile veći dio proizvodnje, što se svakako odrazilo na ukupnu vrijednost poljoprivredne proizvodnje, a time i na indikatore.

Kada se tržišno cjenovnoj podršci u vidu NRPa na nivou gazdinstva doda uticaj budžetskih transfera dobija se nominalna stopa pomoći (NRA), koja pruža potpuniju sliku podsticaja (Brooks, 2013). Nominalna stopa pomoći NRA, odnosno bruto prihod poljoprivrednog proizvođača po domaćim cijenama u odnosu na prihod po EU referentnim, u posmatranom periodu je varirala i kretala se od 26% u 2010. i 2012. godini do 10,6% u 2014. godini. Vrijednost % NRA u toku posmatranog perioda bila je veća u odnosu na indikator NRP, ali sa znatno manjim udjelom u ukupnom iznosu podrške, što indicira na znatno manju zaštitu proizvođača putem budžetske podrške u odnosu na cjenovnu.

Tabela 2. Indikatori podrške poljoprivrednim proizvođačima u BiH za period 2010-2017

Table 2. Indicators of support to agricultural producers in Bosnia and Herzegovina for the period 2010-2017

<i>Indikatori</i>	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
								<i>u %</i>
NRP BIH	20,0	11,0	18,6	9,7	4,5	11,6	7,4	7,2
NRA BIH	26,4	17,0	26,1	15,2	10,6	17,6	13,7	14,8
TTP_{vp}	22,0	15,3	22,0	13,8	10,1	15,8	12,8	13,8

Izvor: Agencija za statistiku BiH, FMPVŠ, MPŠV RS, vlastita izračunavanja

Indikator %TTP kao udio ukupne podrške u vrijednosti proizvodnje ima gotovo isti trend kao i %NRA zbog toga što je ukupni nivo poljoprivredne podrške pod uticajem pozitivnih/negativnih tržišno cjenovnih transfera, dok budžetska podrška zahvaljujući svojim iznosima nema značajniji uticaj (Tab. 2).

Tabela 3. Struktura podrške poljoprivrednim proizvođačima u EU izražena ukupnom, budžetskom i tržišno cjenovnom podrškom za period 2010-2017

Table 3. Structure of support to agricultural producers in the EU expressed in total, budgetary, and market price support for the period 2010-2017

Apsolutni indikatori	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
								<i>u milionima KM</i>
TTP	148.585	140.203	161.921	175.624	155.256	154.603	171.124	151.214
MPD/MPS	17.695	5.195	24.391	38.601	21.710	21.855	33.763	22.524
PSE BOT	130.890	135.008	137.530	137.023	133.547	132.748	137.361	128.689
Relativni indikatori TTP=100								
MPD/MPS	11.9	3.7	15.1	22.0	14.0	14.1	19.7	14.9
PSE BOT	88.1	96.3	84.9	78.0	86.0	85.9	80.3	85.1

Izvor: Baza podataka OECD, vlastita izračunavanja

I u iznosima ukupne podrške u EU su prisutne oscilacije u posmatranom periodu, ali su najveći iznosi bili u godinama 2013. i 2016. godine. Tržišno-cjenovna podrška je bila ubjedljivo najmanja u 2011. godini, a u 2013. najveća. Kada se posmatra struktura,

tržišno-cjenovna podrška je imala prosječno učešće oko 14%, što pokazuje da budžetska podrška u EU čini većinu (Tab. 3), što je sasvim suprotno od strukture podrške u BiH.

Tabela 4. Indikatori podrške poljoprivrednim proizvođačima u EU za period 2010-2017

Table 4. Indicators of support to agricultural producers in the EU for the period 2010-2017

<i>Indikatori</i>	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
								<i>u %</i>
NRP EU	2.8	0.7	3.4	5.4	3.0	3.1	5.0	3.1
NRA EU	23.7	19.9	22.9	24.6	21.2	21.8	25.6	20.7
TTP_{vp}	23.0	19.7	22.1	23.3	20.6	21.1	24.3	20.1

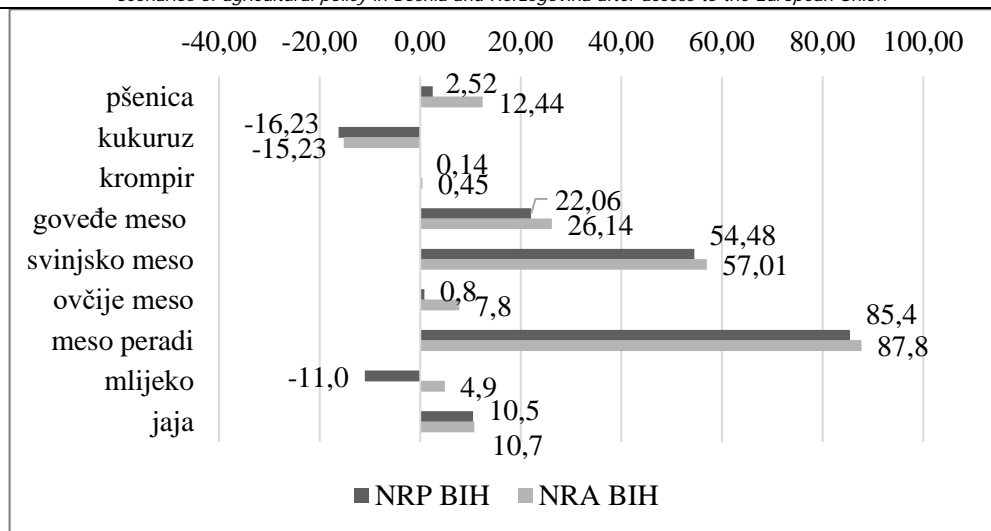
Izvor: Baza podataka OECD, vlastita izračunavanja

Manje učešće tržišno cjenovne podrške potvrđuje i stepen zaštite proizvođača putem cijena NRP, koji u prosjeku iznosi svega 3%, dok se bruto prihod EU proizvođača kreće oko 23% što je znatno više u odnosu na bh proizvođače. Značajno veći iznosi nominalne stope pomoći u odnosu na nominalnu stopu zaštite ukazuju na značajno veću budžetsku podršku EU proizvođačima. Na kraju, učešće ukupne podrške u vrijednosti outputa %TTP pokazuje gotovo iste vrijednosti kao i indikator nominalne stope pomoći NRA, što ukazuje da je vrijednost indikatora uveliko uslovljena vrijednošću budžetske podrške.

Nominalna stopa zaštite i nominalna stopa pomoći na agregatnom nivou u BiH

Zaštita proizvođača putem cijena prisutna je kod većine proizvoda i to sa značajnim učešćem kod peradi i svinja. Sa učešćem budžetske podrške, broj proizvoda koji uživaju zaštitu, povećava se za još jedan, mlijeko, odnosno ovaj proizvod zahvaljujući značajnoj budžetskoj podršci uspeva da negativan predznak NRP indikatora neutrališe i prihod proizvođača učini pozitivnim u odnosu na EU proizvođače. S obzirom na značajnu podršku, naročito tržišno cjenovnu za pojedine proizvode, ukupna podrška na agregatnom nivou za sve referentne proizvode je pozitivna tokom cijelog posmatranog perioda, a u trogodišnjem prosjeku činila je 8,7% NRP i 14,8% NRA.

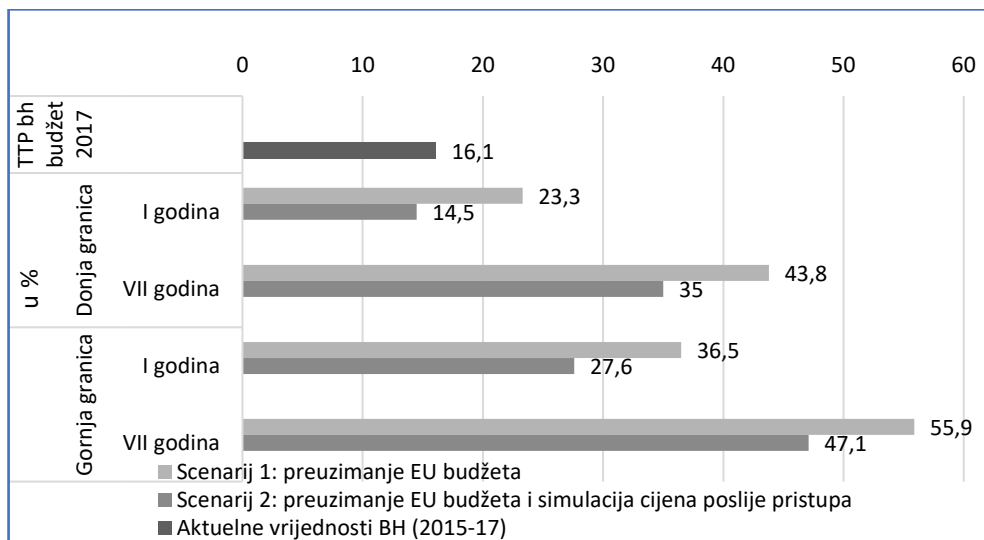
Proizvođači biljne proizvodnje u BiH su na agregatnom nivou u posmatranom periodu imali negativnu zaštitu putem cijena i budžetske podrške zahvaljujući izraženoj negativnoj cjenovnoj zaštiti kukuruza i ne tako izraženoj zaštiti putem budžetskih transfera, za razliku od proizvođača koji se bave animalnom proizvodnjom gdje je nominalna stopa zaštite NRP BIH značajna i zajedno sa nominalnom stopom pomoći NRA čini zaštitu pozitivnom. Razlozi značajno veće podrške kao posljedice veće cijene proizvoda mogu se naći u tradicionalnom uzgoju mesa, neuvezanosti lanca vrijednosti, nelegalnom uvozu, kupovini inputa po skupljim inostranim cijenama, itd.

Grafikon 1. Nominalna stopa zaštite i nominalna stopa pomoći za referentne proizvode u BiH za period 2010-2017 (u %)

Figure 1. Nominal protection rate and Nominal assistance coefficient for reference products in Bosnia and Herzegovina for the period 2010-2017 (in %)

Nakon izračunate ukupne podrške poljoprivredi u BiH stvorena je osnova za procjenu budžeta kao i ukupne podrške, nakon pristupa u EU. Da bi podaci bili uporedivi, ukupna podrška proizvođačima predstavljena je u vidu %TTP koji podrazumijeva udio ukupne podrške u vrijednosti outputa poljoprivredne proizvodnje BiH. Kao osnov za poređenje izračunat je %TTP koji podrazumijeva bh budžet iz 2017. godine i prosjek razlike u vrijednosti proizvodnje po bh proizvođačkim cijenama i eu referentnim cijenama iz perioda 2015-2017. godine u odnosu na vrijednost poljoprivrednog bh outputa u 2017. godini. Učešće ukupne podrške u vrijednosti bh outputa u 2017. godini iznosio je 16%, što govori o niskoj podršci poljoprivrede. Da bi se utvrdile promjene koje će se desiti sa ulaskom u EU, u kalkulaciju su iznosi za BiH budžet zamjenjeni podacima budžeta „donje i gornje granice“ za prvu i zadnju godinu pristupa.

Grafikon 2. Učešće ukupne podrške (%TTP) u vrijednosti poljoprivredne proizvodnje u zavisnosti od promjena budžeta i cijene

Figure 2. Share of total support (%TTP) in the value of agricultural production depending on changes in budget and price

Rezultati pokazuju (Graf. 2) da bi se učešće ukupne podrške zasnovane na bh proizvođačkim cijenama, u vrijednosti bh outputa (scenarij 1) u prvoj godini pristupa povećalo na 23%, a u zadnjoj godini na čak 44%. Pretpostavlja se da će sa ulaskom u EU doći do smanjenja cijena pojedinih proizvoda, pa tako i vrijednosti proizvodnje na agregatnom nivou. Uzimajući u obzir novu razliku između domaće vrijednosti proizvodnje i vrijednosti proizvodnje po eu referentnim cijenama (scenarij 2), rezultati %TTP za „donju granicu“ u prvoj godini pokazuju da je učešće ukupne podrške manje od one koja je u BiH postojala u 2017. godini, kada je iznos budžeta bio znatno manji. U ovim uslovima %TTP pokazuje učešće od 14,5% u prvoj godini pristupa i 35% u zadnjoj godini. Navedeno pokazuje na smanjenje ukupne podrške u BiH u I godini pristupa, iako je došlo do povećanja budžetske podrške, što ukazuje na značajno učešće cjenovne podrške u BiH agrarnoj politici.

Međutim, procjenjuje se da će u godinama nakon pristupa sa značajnijim povećanjem budžeta, doći do povećanja učešća ukupne podrške u vrijednosti outputa, na znatno veći nivo u odnosu na onaj iz 2017. godine, što pokazuje da će veća budžetska podrška uspjeti nadomjestiti gubitke stvorene očekivanim smanjenjem cjenovne podrške. Veća ukupna podrška je posljedica prevashodno većih iznosa za mjere ruralnog razvoja, dok su mjere direktnih plaćanja u prvoj godini pristupa čak manje od one iz 2017. godine u BiH.

S obzirom na gotovo zanemarive iznose za ruralni razvoj koji su dosad realizovani u BiH, sa ulaskom u EU u sektoru bi trebale nastupiti vidne promjene. Tome u prilog govore iznosi koji su u 2017. godini za mjere ruralnog razvoja iznosili 6,4 miliona KM,

a prema procjenama u prvoj godini pristupa „donje granice“ budžeta u BiH trebale bi iznositi 222 miliona KM, odnosno 507 miliona KM u zadnjoj godini. Ovako značajno povećanje sigurno bi stimulisalo proizvođače za povećanje i poboljšanje proizvodnje, a ujedno bi se umanjile razlike između velikih i malih proizvođača i mogućnosti dobivanja podrške, te na taj način dodatno stimulisao značajan dio poljoprivrednih gazdinstava za razvoj.

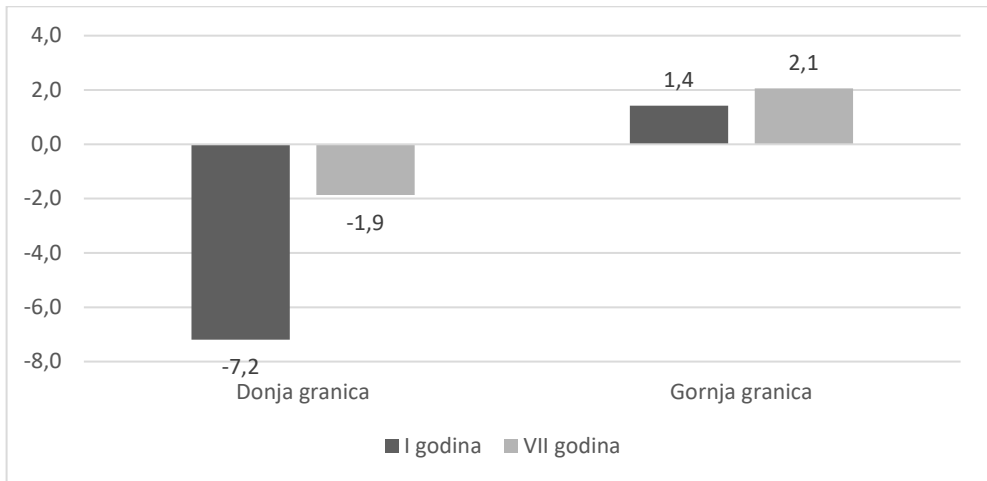
Kada je u pitanju potencijalna „gornja granica“ budžeta i bh proizvođačke cijene prema procjenama, učešće bi se naravno povećalo, i u prvoj godini pristupa ukupna podrška bi činila 36%, a u zadnjoj godini pristupa sa 100% iznosima budžeta povećala bi se na 56% ukupne vrijednosti outputa. Dakle podrška bi činila više od polovine ukupne vrijednosti bh proizvodnje. Sa „gornjom granicom“ budžeta i simuliranim bh cijenama učešće ukupne podrške na startu bi bilo značajno veće od referentne (2017 godine) i činilo bi 28% u prvoj godini pristupa, a u zadnjoj 47%. Za razliku od pesimističke „donje granice“, odnosi direktnih plaćanja i ruralnog razvoja kod ovog optimističkog scenarija „gornje granice“ u prvim godinama pristupa su nešto drugačiji odnosno imaju isto procentualno učešće u ukupnoj podršci.

Budući da je realno očekivati sa pristupom u EU, pad cijena određenih proizvoda, %TTP izračunat sa simuliranim bh cijenama je i realniji za očekivati, što ukazuje da će samim ulaskom u EU, u BiH u početku doći do pada učešća podrške u vrijednosti outputa, ali dugoročno gledano sa godinama će se iznos budžetske podrške povećavati i dovesti do značajno veće u odnosu na onu koja postoji sa trenutnom politikom u BiH. Realni iznosi za budžet će se vjerovatno nalaziti negdje između scenarija „donje i gornje granice“.

Simulacija promjene prihoda proizvođača

Prihodi, kao i za ukupnu podršku su izračunati za prvu i posljednju godinu pristupa, koristeći dvije varijante s "donjom i gornjom granicom" budžeta, odnosno, u ovom slučaju, direktnih plaćanja. Kao osnov za izračun vrijednosti proizvodnje uzet je prosjek 2015-2017. godina.

Izračunati na ovaj način, prihodi predstavljaju simulaciju promjene privrednog položaja bh proizvođača na osnovu odnosa između aktuelne bh cijene i bh budžeta i scenarija cijena i budžeta koje će prema procjeni proizvođači potencijalno imati sa ulaskom u EU. Na osnovu te veoma grube i statičke simulacije može se postaviti primarna teza da bi prihodi koje bi poljoprivredni proizvođači ostvarili sa EU proizvođačkim cijenama i procenjenim budžetom za direktna plaćanja prema „donjoj granici“ u prvoj godini pristupa bili manji u odnosu na prihode ostvarene po bh proizvođačkim cijenama i bh budžetom iz 2017. godine i to za čak 7%.

Grafikon 3. Očekivana promjena prihoda proizvođača u uslovima „donje i gornje granice“ simuliranog budžeta u odnosu na referentnu 2017. godinu (u %)
Chart 3. Expected change in producer incomes under "lower and upper Bound" simulated budget conditions relative to the reference year 2017 (in %)

Nešto bolja situacija, ali ne i bolja u odnosu na 2017. godinu, je u sedmoj godini pristupa kada budžet direktnih plaćanja po izračunatim simulacijama sa 84 miliona KM u prvoj godini pristupa, raste na 211,4 miliona KM, a pri tome prihod i dalje ostaje manji od referentnog (2017. godina) i iznosi 2%. Prihod ostvaren sa EU proizvođačkim cijenama postaje pozitivan u odnosu na prihod sa bh cijenama tek sa iznosom „gornje granice“ budžeta kada je u prvoj godini veći za 1,4%, a u zadnjoj godini pristupa za 2%.

Na ovaj način se može vidjeti da se prvom grubom ocjenom prihod u poljoprivredi na agregatnom nivou neće radikalno mijenjati. U slučaju pesimističkog scenarija „donje granice“ bit će manji u odnosu na referentne vrijednosti, a u slučaju scenarija „gornja granica“ doći će do blagog rasta.

Međutim, značajna razlika će vjerovatno nastati u strukturi prihoda bh poljoprivrede, ukoliko BiH postane član EU. Kako je već navedeno, tokom posmatranog perioda tržišno-cijenovna podrška ima značajno veću ulogu u BiH u odnosu na budžetsku. S obzirom da se sa integracijom očekuje smanjenje proizvođačkih cijena, doći će do značajnog smanjenja podrške putem cijena, a povećanja učešća budžetske podrške u okviru prihoda. Također, uzimajući u obzir da politika ZPP ide u pravcu smanjenja iznosa za direktna plaćanja, bilo bi potrebno u okviru budžetske podrške obezbijediti veće iznose, kontinuitet i stabilnost za mjere ruralnog razvoja. U strukturi podrške, najveća izdvajanja do sada su bila usmjerena na mjere za podizanje konkurentnosti, što i nije neobično za zemlje u tranziciji (Bajramović *et al.*, 2016; Volk *et al.*, 2017), dok su mjere za poboljšanje kvalitete života u ruralnim područjima i mjere za podršku životne sredine značajno manje bile zastupljene.

Uzimajući u obzir buduću poljoprivrednu politiku EU i sve manje planirane iznose za direktna plaćanja, kao i sve dodatne nove uslove za proizvođače (kada je u pitanju okolišni aspekt), ne može se očekivati značajnije povećanje prihoda bh poljoprivrednih proizvođača sa ulaskom u EU. Stoga je od izuzetne važnosti osposobljenost institucija da privuku EU fondove i na taj način omoguće proizvođačima da ostvare prihode. Prema iskustvima zemalja članica spremnost i prilagođenost korištenja EU fondova su od ključne važnosti (Lungu, 2012). Jedan od najvećih problema sa kojim su se susretale većina članica u procesu integracija su neadekvatno pripremljene institucije za korištenje sredstava ZPPa, odnosno nemogućnosti nacionalne administracije da ispuni EU zahtjeve, što se odrazilo i na isplate podsticaja proizvođačima (Douglas, 2010; Szabó, 2008).

U okviru mjera direktnih plaćanja, podrška po jedinici proizvoda će biti vjerovatno zamjenjena plaćanjem po površini, koja će voditi ka ujednačavanju iznosa po jedinici mjere i koja će radikalno promijeniti ekonomski položaj proizvođača koji trenutno još uvijek dobivaju značajnu podršku. Kao posljedica razlike u podršci proizvoda u BiH i EU, znatne promjene se mogu očekivati u ekonomskom položaju proizvođača pojedinih proizvoda (svinjsko meso i perad) koji imaju značajnu tržišnu cjenovnu podršku u BiH, a u EU za njih ne postoji ni tržišno-cjenovna ni budžetska podrška. Nasuprot tome, kod nekih proizvoda koji u BiH imaju nisku ukupnu podršku, sa integracijom se očekuje poboljšanje ekonomskog položaja, s obzirom na znatno veća izdvajanja putem budžetske podrške u Evropskoj uniji (ovčije meso).

Na kraju potrebno je naglasiti da je vrlo teško predstaviti stvarne efekte pristupa BiH u EU zbog toga što je teško predvidjeti, prije svega nivo cijena koji se formira na osnovu kvaliteta i kvantiteta proizvodnje, karakteristika domaćeg i svjetskog tržišta, ali i vanrednih okolnosti na svjetskoj sceni.

ZAKLJUČAK

Predstavljeni metod izračunavanja ukupne podrške pokazuje da je moguće i u uslovima deficitarne statistike dobiti kvalitetnu ocjenu poljoprivredne politike koju je moguće porediti sa drugim državama u EU, odnosno kreirati osnov za monitoring politike, te na taj način transfere za poljoprivredno-prehrambeni sektor planirati na osnovu činjenica i pravila ZPP, a ne u zavisnosti od opredjeljenja aktuelnih političkih struktura.

Ukupna podrška u poljoprivredi u BiH mjerena indikatorom % TTP iznosi 17% dok u EU 23% u prosjeku i značajno je drugačija u strukturi. Dok najveći procenat podrške proizvođačima u BiH dolazi od mjera tržišno cjenovne politike (u prosjeku oko 60%), u EU se kretala oko 14%. Proizvođači biljne proizvodnje u BiH su na agregatnom nivou u posmatranom periodu uglavnom imali negativnu zaštitu putem cijena i budžetske podrške, za razliku od proizvođača koji se bave animalnom proizvodnjom gdje je nominalna stopa zaštite NRP BiH značajna i zajedno sa nominalnom stopom pomoći NRA čini zaštitu pozitivnom. Značajno veća tržišno cjenovna podrška kod većine proizvoda uslovlila je veću zaštitu proizvođača na agregatnom nivou u BiH u odnosu na EU. Razlog višem nivou cijena može se tražiti u manjoj produktivnosti i većim

troškovima proizvodnje koji se javljaju usljed lošije tehnološke opremljenosti, socio-demografskog stanja u ruralnim sredinama, nedovoljnih transfera tehnologije i znanja. Pored toga nerazvijenost tržišta i kupovina na lokalnim pijacama također povećava cijene proizvoda kao što su svinjsko meso, jaja, goveđe i meso peradi. Također viši nivo cijena nije rezultat vanjsko trgovinske zaštite, nego karakteristika proizvodnje i tržišta, s obzirom na to da je BiH prije razvoja vlastite proizvodnje, trgovinu liberalizovala odmah pri uspostavljanju vanjsko trgovinske politike.

Izazov pred donosiocima odluka u BiH leži u nedovoljnom prepoznavanju važnosti mjera ruralnog razvoja kao ključnih za razvoj sektora i unapređenje konkurentnosti proizvođača. Kako bi se postigla harmonizacija sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom (ZPP), neophodno je znatno povećati sredstva i posebno jačati mjere koje podržavaju zaštitu okoliša, uz dodatnu podršku poljoprivredi u područjima s prirodnim ograničenjima (brdovita područja).

Na osnovu iskustava članica EU, glavni izazov u procesu integracije se pokazala nedovoljna pripremljenost institucija. S obzirom na trenutnu situaciju Bosna i Hercegovina bi trebala uložiti značajne napore u bolju pripremu potencijalnih korisnika za pisanje projekata prije ulaska u EU. Također, nužno je uspostaviti IPARD operativnu strukturu kao instrument pretpristupne pomoći. Za BiH je to dodatni izazov, s obzirom na to da je poljoprivredna politika u BiH zapravo agregat politika entiteta i kantona, bez naglašene koordinacije među njima. Stoga je takva politika nestabilna i vrlo često zavisna od vladajućih struktura, bez usmjerenosti ka ispunjenju strateških ciljeva. Zbog toga je neophodno što prije uspostaviti sistem koordinacije politika između Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta radi izrade zajedničke platforme djelovanja. Da bi bili što bliže preuzimanju koncepta ZPP neophodno je ubrzati razvoj IACSa kroz usklađivanje statističkih podataka BiH sa EU, odnosno uspostavljanje LPIS, FADN i drugih sistemskih baza podataka za izvođenje i praćenje mjera politike.

Presudnu ulogu u integraciji novih zemalja članica EU imaju nacionalne agrarne politike koje se provode u godinama prije pristupa. Budžetski izdaci i vrste mjera poljoprivredne politike prije pristupa uveliko imaju uticaja na performanse sektora poslije pristupa. Iz tog razloga od izuzetne važnosti je početi na vrijeme i ozbiljno sa pripremanjem za pristup u EU. Zbog toga je simuliranje scenarija od velike važnosti, jer može pomoći u postizanju bolje prilagođenosti i na taj način jačanja integracijskih procesa.

LITERATURA

- Anderson, K and Valdes, A. (2008): "Distortions to Agricultural Incentives in Latin America and the Caribbean," Agricultural Distortions Working Paper 48575, World Bank.
- Bajramović, N., N. Bogdanov, J. Butković, D. Dimitrievski, E. Erjavec, G. Gjerci, E. Gjokaj, B.Hoxha, I.J. Stomenkovska, D. Konjević, A. Kotevska, A. Martinović, I. Miftari, M. Nacka, D. Ognjenović, M. Rednak, E. Tuna, T. Volk, E. Zhllima (authors); Volk, T., E. Erjavec, P. Ciaian and S. Gomez y Paloma (2016).

- Analysis of the agricultural and rural development policies of the Western Balkan countries. EUR 27898 EN, Joint Research Centre, European Commission.
- Brooks, J. (2013): Policy coherence and food security: The effects of OECD countries' agricultural policies. *Food Policy* 44, 88-94
- Cahill, C., Legg, W. (1990): Estimation of Agricultural Assistance Using Producer and Consumer Subsidy Equivalents: Theory and Practice, *OECD Economic Studies*
- Erjavec, E., Rednak, M., Volk, T., Turk, J. (2003): The Transition from „Socialist“ Agriculture to the Common Agricultural Policy: the Case of Slovenia, *Post – Communist Economies*, Vol. 15, No.4, 557-569
- Erjavec, E. Volk, T., Rac, I., Kožar, M., Pintar, M., Rednak, M. (2017) : Agricultural support in selected Eastern European and Eurasian countries, *Post communist Economies*, DOI: 10.1080/14631377.2016.1267968
- FAO (2015): *The State of Agricultural Commodity Markets 2015-16*, Price support measurement and food security, Rome, Italy
- Josling, E.T., Valdes, A. (2004): Agricultural policy indicators, *FAO commodity and trade policy research working paper* No 4
- Lungu, L. (2012). *The Romanian Economy Four Years after the EU Accession*, Cardiff Bussines School and Macroanalitica, 1-20
- MAFAP (2015): Mafap methodological paper, Volume 1 Analysis of price incentives. MAFAP Technical Notes Series, FAO, Rome, Italy
- Makaš, M. (2020): Poljoprivredna politika Bosne i Hercegovine i evropski integracioni procesi, Doktorska disertacija, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet, Univerzitet u Sarajevu, BiH,
- OECD (2010): *Oecd's Producer Support Estimate And Related Indicators Of Agricultural Support: Concepts, Calculations, Interpretation and Use (The PSE Manual)*, OECD Publishing Paris
- Rednak, M., & Volk, T. (2010): Agricultural policy measures template—a tool for classifying and analyzing agricultural policy measures. *Agriculture in the Western Balkan countries*, 219-245.
- Rednak, M., Volk, T., Erjavec, E. (2012): Does accession to European Union substantially change the economic situation in Croatian agriculture: impact assessment for key production sectors on the basis of static deterministic farm revenue modelling, *Agricultura* 9, No.1-2, (Special issue), University of Maribor, 39-47
- Szabó, G. Gabor (2009): The Importance And Role Of Trust In Agricultural Producer-Owned Organisations, Conference on “Transition in Agriculture - Agricultural Economics in Transition VI” Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences, Budapest,
- Thomson, A., Metz, M. (1998): *Implications of Economic Policy for Food Security : A Training Manual for the Agricultural Policy Support Service Policy Assistance Division*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Deutsche

Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), Rome, 1998, TRAINING MATERIALS FOR AGRICULTURAL PLANNING 40

Volk, T., M. Rednak, E. Erjavec, E. Zhllima, G. Gjerci, S. Bajramović, Ž. Vaško, D. Ognjenović, J. Butković, M. Kerolli-Mustafa, E. Gjokaj, B. Hoxha, D. Dimitrievski, A. Kotevska, I.J. Stamenkovska, A. Martinovic, D. Konjevic, M. Spahic, N. Bogdanov, R. Papić, S. Todorović (authors); Volk, T., E. Erjavec, P. Ciaian, S. Gomez y Paloma (eds.) (2017), Monitoring of agricultural policy developments in the Western Balkan countries, European Commission, Joint Research Centre, EUR 28527 EN, doi:10.2760/73968 (Print), doi:10.2760/146697 (PDF).

SCENARIOS OF AGRICULTURAL POLICY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AFTER ACCESS TO THE EUROPEAN UNION

Summary

Bosnia and Herzegovina's clear aspirations for accession to the European Union entail gradual alignment with measures and instruments of the EU's Common Agricultural Policy during the pre-accession period, aimed at preparing the country for integration into the complex institutional and legislative framework of the EU CAP. To monitor this process, an assessment of total support to producers in Bosnia and Herzegovina has been calculated using relative indicators: TTP (Total Transfers to Producers), NRP (Nominal Protection Rate), and NRA (Nominal Assistance Rate), which enable monitoring of agricultural policy and, based on that, an assessment of Bosnia and Herzegovina's standards alignment with EU CAP standards. The calculations have shown that the most significant changes are expected in the support structure, moving towards further reduction of direct support per output, strengthening area/headage payments, and harmonizing amounts per unit of measurement as the first step towards production-related payments currently in force in the EU. In addition to indicators, an assessment of income for Bosnian producers after accession to the EU has been calculated. By simulating Bosnia and Herzegovina's accession to the EU, answers have been obtained regarding the application of the EU CAP and possible implications of implementing a harmonized agricultural policy, which could be beneficial for decision-makers in future pre-accession and accession negotiations when opening agriculture chapters.

Key words: European integrations, total support, scenario, agricultural policy, indicators